

Magyar oktatásügy a Felvidéken 1918–1938

GYULA POPÉLY
HUNGARIAN PUBLIC EDUCATION IN THE UPPER LAND 1918–1938

371(=511.141)(437.6)“1918/1938”
376.7(=511.141)(437.6)“1918/1938”

Hungarian public education in Slovakia. Elementary schools. Secondary Schools. Universities.

1. Mi történt a magyar államiság összeomlása után?

A háborús összeomlás idején a magyar tanügyi kormányzat egyáltalán nem volt – nem is lehetett – felkészülve a Felvidék cseh megszállására, ezért az északi vármegyék pedagógusainak többezres nagyságrendű tömegei többnyire mindenféle eligazítás nélkül sodródtak a nagy felfordulásban. Központilag kibocsátott rendeletek vagy utasítások nem léteztek, bár az egyes vármegyék állami tanfelügyelői helyenként megpróbálták bizonyos egységes irányelvekkel megszabni vármegyék állami tanítóinak magatartását.

Mivel a magyar katonaság és karhatalom 1918 decemberében – bízva Károlyiék pacifizmusában és antantbarátságában – minden ellenállás nélkül feladta a felvidéki vármegyéket, a benyomuló „csehszlovák” katonai alakulatokat és a nyomukban megjelenő polgári hatóságokat már semmi nem tarthatta vissza attól, hogy kényükre-kedvükre űzhessék el szolgálati helyükről a magyar közalkalmazottakat, köztük a magyar pedagógusokat. A megszállással mindenütt kezdetét vette a magyar intézmények, mindenekelőtt az iskolák felszámolása, a magyar pedagógusok tömeges elbocsátása, sőt menekülésre kényszerítése.

A szerveződő csehszlovák államhatalom a megszállt Felvidéken a magyar iskolahálózat leépítését és visszafejlesztését, illetve párhuzamosan a „csehszlovák” tannyelvű iskolák gyors szaporítását tartotta egyik legsürgősebb feladatának. E nagy átalakulásnak Anton Štefánek, az 1918 decemberében Zsolnán felállított Szlovákiai Tejhatalmú Minisztérium Iskolai és Nemzetművelődésügyi Referátusának (Referát školstva a národek osvety Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska) vezetője volt a konkrét végrehajtója.¹

A cseh megszállás után a tömegméretű nyelvi váltás egyformán sújtotta mind a népiskolai tanintézeteket, mind a középiskolákat. Pedig kezdetben feltételezni le-

hetett, hogy az önmagát demokratikusnak hirdető államhatalom legalább a népfőiskolák vonatkozásában gondoskodni fog a méltányos rendezésről.

Megfelelő törvényes szabályozás hiányában az impériumváltás utáni Szlovákiában teljes mértékben a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium, illetve annak Iskolai és Nemzetművelődésügyi Referátusa kényétől függött a magyar iskolahálózat leépítésének mértéke és üteme. A magyar tanítók és tanárok egy tetemes hányada – amint arra már utaltunk – eleve be sem várta a cseh megszállást, hanem a visszavonuló magyar katonasággal, karhatalommal és közigazgatással együtt „önként” távozott szolgálati helyéről.

A minden nehézség és megpróbáltatás ellenére helyben maradt pedagógusoktól a fokozatosan konszolidálódó új államhatalom állami hűségeskü letételét követelte. Ezt a magyar tanítók és tanárok 1919-ben tömegesen tagadták meg, arra való hivatkozással, hogy a nemzetközi jog értelmében a csehek által megszállt Felvidék még mindig Magyarország részét képezi. Az esküt megtagadó magyar pedagógusokat azonnal megfosztották hivatásuk gyakorlásának lehetőségétől, és a legtöbb esetben kiutasították őket a köztársaság területéről.²

A hatalomváltás Prokrusztész ágyában vergődő felvidéki magyar iskolafenntartók – velük együtt az egyes tantestületi közösségek – többnyire példás helytállással vállalták a megpróbáltatásokat, és mindent megtettek annak érdekében, hogy az impériumváltás hányatott időszakát az elszakított magyarság iskolái minél nagyobb számban túléljék. Az 1919. év nyarán és őszén ugyanis még élt a remény, hogy a bel- és külpolitikai konszolidáció után idővel majd érvényesülni fog az állam fenn hirdetett demokratikus rendszere, amely a magyar iskolahálózat további csorbítatlan fenntartását is biztosítani fogja mindenütt, ahol erre igény mutatkozik.

A csehszlovák államhatalom azonban a Felvidéken 1920 nyarára oktatáspolitikai szempontból teljes *tabula rasá*t csinált. A békekonferencia megnyitásának idején – 1919. január 18-án – Csehszlovákia már birtokában volt az igényelt magyarországi területeknek. A trianoni békediktátum aláírásának napján – 1920. június 4-én – pedig Csehszlovákiában már javában működött a választott parlament, megszülettek a magyarelles földreformtörvények, megtörtént a régi magyar közalkalmazottak lecserélése, kisajátították a magyarság kulturális és közművelődési intézményeit, romokban hevert a magyar oktatásügy, sőt számolni lehetett a hatalom újabb és újabb magyarelles lépéseivel.

A magyar iskolák garmadájának nyelvi átalakításával és a régi tanszemélyzet nagy részének lecserélésével a Felvidéken működő magyar pedagógusok tetemes része állástalanná vált. Az elbocsátott tanítók és tanárok rendszerint háromhavi fizetésüknek megfelelő végkielégítést kaptak. A hatalom ezen túlmenően már nem volt hajlandó gondoskodni róluk és családjukról, miáltal sokszor a legnagyobb nyomorba taszította őket. Ezért aztán a legtöbb elbocsátott pedagógus családotul távozott a maradék Magyarország területére. Olyanok is akadtak azonban, akik minden nehézség ellenére helyben maradtak, és várták az idők jobbra fordulását. A hatalom azonban idővel ezek közül is nagyon sokat kiutasított a Csehszlovák Köztársaság területéről.

Az állásvesztésből és a kiutasításokból eredő személyi és családi tragédiák a megszálló hatalom közegeit azonban már egyáltalán nem érdekelték. A legfőbb gondjukat ebben a vonatkozásban az jelentette, hogy valamilyen módon sikerüljön

megbirkóznunk a tömeges elbocsátás következtében beállt óriási mértékű pedagógushiánnyal, s újra beindítani a kisajátított magyar iskolák működését, természetesen már „csehszlovák” nyelven. Ezt a feladatot a tanügyi kormányzat a cseh ország-részekből a megszállt Felvidékre átirányított pedagógusokkal próbálta megoldani, több-kevesebb sikerrel. És persze a beözönlő cseh tanítók és tanárok egyúttal a „csehszlovákosítás” legfontosabb bázisát is jelentették az akkor még túlnyomóan magyar jellegű felvidéki városokban.³

A magyar iskolák igazgatóiról, tantestületeiről és iskolafenntartóiról nagy általánosságban elmondható, hogy azok az ellenük alkalmazott presszióval szemben előszeretettel hivatkoztak különböző jogi alapelvekre. Ilyen volt például a felekezeti iskolák autonóm jellege, a tanítás nyelvének az iskolafenntartó által való megállapíthatósága, de mindenek előtt az a tény, hogy 1919–1920-ban a csehek által megszállt Felvidék nemzetközi jogilag még nem volt a csehszlovák állam részének tekintendő. A hatalom illetékeseihez benyújtott folyamodványokban és panaszokban aránylag gyakran történt hivatkozás ezekre a posztulátumokra, bár az is igaz, hogy a fölényes győzteseket az ilyen „jogi szórszálhasogatások” nem nagyon érdekelték.

A Felvidék iskolai magyartalanításának, valamint az oktatásügy „csehszlovák” nemzeti vágányokra való átállításának folyamata az adott körülmények között az 1919/1920-as tanév végére már csaknem befejezett ténynek volt tekinthető. Az államhatalom valóban „forradalmi” módon oldotta meg a nagy átrendeződéskor felmerülő problémákat. Nem zavartatta magát holmi jogi és erkölcsi skrupulusokkal; nem riadt vissza sem a felekezeti iskolák államosításától, esetleg azok felszámolásától, sem a tanintézeti alapítványok elkobzásától, sem a pedagógusok tömeges elbocsátásától és azok koldusbotra juttatásától, sem az egyes iskolák tannyelvének erőszakos megváltoztatásától.⁴

A Felvidék hagyományosan Magyarország egyik legtermékenyebb kultúrta- laja volt. Alig két évvel az impériumváltás után ez a kultúrta- laj letaroltan, elszigetelten és halálraítélten adta át testét a rajta egyre inkább elburjánzó, idővel gyűlölködést és emberi lealjasodást termő vadhajtságoknak.

2. Az alkotmányos korszak első éve (1920–1925)

Az 1920. esztendő méltán nevezhetjük a Csehszlovák Köztársaság viszonylagos konszolidálása évének mind bel-, mind pedig külpolitikai viszonylatban. Az 1920. évi áprilisi parlamenti választásokon a magyar pártok is elindították jelöltjeikre, aminek eredményeképpen a május 26-án összeülő Nemzetgyűlésben már magyar képviselők és szenátorok is helyet foglaltak.

A magyar tanintézetek ellen foganatosított atrocitások az alkotmányosság beáll- tával és a rendes választott Nemzetgyűlés munkájának folyamatossá válása után sem szűntek meg. A hatalom továbbra is kíméletlenül fellépett a magyar iskolák el- len, ha azt valós vagy vélt érdekei úgy kívánták. A csehszlovák polgári és rendőri ha- tóságok egyaránt megfigyelés alatt tartották a magyar iskolafenntartókat, az iskola- székeket, a magyar szülői társadalom vezéregyéniségeit, a magyar pedagógusokat, de besúgóhálózatukkal még a magyar középiskolás diákságot is szigorú ellenőrzés alatt tartották.⁵

A felvidéki magyar iskolákra leselkedő veszély, valamint a magyar oktatásügy nyilvánvaló sérelme ellenére a magyar nemzeti közösség ragaszkodása anyanyelvi iskoláihoz ezekben az években még töretlen volt. A húszas évek elején a magyar elemi, polgári, közép- és szakiskolák – már ahol az államhatalom nem számolta fel azokat – mindenütt szinte túlszűfoltak voltak. A nem anyanyelvi iskolákba járó magyar gyermekek túlnyomó többsége ekkor még saját vagy szülei akarata ellenére kényszerült idegen iskolába. A városok többsége ugyanis vagy teljesen megszüntette a magyar iskolát, vagy ha azt meg is hagyta, kapacitása rendszerint nem volt elegendő valamennyi érdeklődő magyar gyermek befogadására.

Az állami élet és a belső politikai helyzet viszonylagos konszolidálása után – az alkotmányos korszak beköszöntét követően – a Csehszlovák Köztársaságban többek között már a valós iskolaügyi állapotok összegező számbavételére is sor kerülhetett. Csakis ezáltal volt hitelt érdemlően feltérképezhető az impériumváltás alatt és közvetlenül az után bekövetkezett romlás mértéke. A szlovákiai magyar elemi népiskolákra vonatkozóan az 1921/1922-es tanévről rendelkezünk az első hiteles és megbízható statisztikai kimutatásokkal. A prágai Állami Statisztikai Hivatal felmérése szerint ebben a tanévben Szlovákiában összesen 727 magyar tannyelvű elemi népiskola volt, amelyet 101 268 gyermek látogatott. Ezek zömmel felekezeti iskolák voltak. Az összesen 616 felekezeti iskolából 354 volt római katolikus, 11 görög katolikus, 192 református, 29 evangélikus, 30 pedig zsidó iskola. A 111 nem felekezeti elemi népiskolából 75 volt állami, 32 községi, 4 pedig a magániskolák száma.⁶

Az 1920/1921-es tanév végére a magyar középiskolai hálózat leépülése is előrehaladott állapotba jutott, bár a mélypontot ezen a téren majd csak az évtized közepe jelentette. A jelzett tanév végén Szlovákiában összesen négy önálló magyar középiskola volt: Komáromban, Érsekújvárott, Ipolyságon és Rimaszombatban. További három középiskolának volt teljes magyar tagozata: Pozsonyban, Kassán és Lonscon. Csonka – kihalásra ítélt magyar középiskolai tagozatok voltak még Pozsonyban, Léván, Rozsnyón, Kassán és Eperjesen. Az önálló magyar középiskolákat és a teljes és csonka magyar tagozatokat látogató tanulók száma 4563 volt.

A szorosabb értelemben vett középiskolák leépítése mellett a különböző rendeltetésű egyéb középfokú szakiskolák felszámolása is megtörtént. Ezek közül is főleg a tanítóképző intézetek likvidálása jelentett pótolhatatlan hiányt. Az 1920/1921-es tanév végére Szlovákiában egyetlen ilyen jellegű iskola maradt fenn, a Szent Orsolya-rendi apácák tanítóképző intézete Pozsonyban. Férfi tanítóképző egy sem maradt.⁷

A Felvidék magyar lakossága nem szemlélte csendes tudomásvétellel és beletudással anyanyelvi iskoláink folyamatban lévő drasztikus leépítését. Tenni ugyan nem sokat tudott az államhatalom önkényes magyarelles megnyilvánulásával és a saját jogi normáit is figyelmen kívül hagyó intézkedéseivel szemben, de legalább megpróbált tiltakozni e jogtörések ellen. A statárium és a katonai diktatúra megszüntetése után a városokban tüntetéseket és nagygyűléseket szerveztek a magyar iskolák védelmében, de a sérelmet szenvedett falusi magyar lakosság is elégedetlenkedett. Szülői duputációk sűrűn kilincselgettek a zsupáni hivatalokban, a pozsonyi Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium Iskolaügyi Referátusán, a prágai Iskolaügyi és Nemzetművelődésügyi Minisztériumban, sőt a köztársasági elnöki irodában is.

Az 1920-ban sorozatban megnyilvánuló iskolavédő tiltakozások a felvidéki magyarságnak szinte valamennyi társadalmi rétegét és csoportját aktivizálták. Látnyos megmozdulásokra azonban mindenekelőtt ott került sor, ahol az iskolabezárások következtében jelentős számú magyar népesség maradt anyanyelvi iskola nélkül. Persze az aktív megmozdulásoknak az is egyik elengedhetetlen feltétele volt, hogy az érintett helységben létezzen egy olyan politikai, társadalmi vagy felekezeti hatóerő, amely képesnek bizonyul irányítani a magyar lakosság spontán elégedetlenségét. Az iskolavédő akciók szervezői a legtöbb esetben a helyi egyházi közösségek vezetői, esetleg a folyamatosan alakuló, illetve már létező magyar politikai párt-szervezetek voltak.⁸

A felvidéki magyar pártok vezetői és parlamenti képviselői nagyon gyorsan kénytelenek voltak tudatosítani, hogy a nemzeti kisebbségvédelmi szerződésben biztosított, a Népszövetség által garantált – de a köztársaság alaptörvényeibe is beépített – kulturális jogok tiszteletben tartását remélni a csehszlovák államhatalomtól semmiképpen sem indokolt.

Az élesebb szemű megfigyelők már a húszas évek első felében regisztrálták a csehszlovákiai magyar iskolai nevelés nemzeti szempontú hiányosságait, és azt alkalomadtán nyilvánosan is szóvá tették. Azon senki nem lepődött meg, hogy a „csehszlovák” tannyelvű iskolák kimondottan magyarelles szellemben tanítottak és neveltek, annál fájóbb volt azonban tapasztalni, hogy fokozatosan a magyar tannyelvű iskolákból is kivész a magyar öntudatra és nemzetszeretetre való nevelés. A tanfelügyelők mindenütt árgus szemekkel figyelték a magyar tanítókat, és éberben őrködtek afelett, nehogy úgymond „magyar nacionalista” szellemben neveljék a reájuk bízott gyermekeket. A magyar ellenzéki politikusok véleménye szerint – ezt a magyar sajtó is fennen hangoztatta – a „családi tűzhelynél” kell beoltani a magyar gyermekekbe és serdülőkbe a magyar nemzeti öntudatot, a nemzetükhöz való ragaszkodást.

A „családi tűzhely” azonban nem volt képes valamennyi magyar iskolás gyermek esetében pótolni a nemzeti szempontból hiányos iskolai nevelést. Bár a kisebbségi helyzet kezdetétől tanúi lehetünk egy erős nemzeti töltetű, sok esetben szinte túldimenzionált, dacos magyarságtudat kifejlődésének is tanulóifjúságunk körében, ezzel párhuzamosan a csökkentett intenzitású nemzeti érzés, a közömbösség, az alacsonyabbrendűségi komplexus és ezáltal a megalkuvásra való hajlandóság is kezdett egyre inkább tért hódítani a talajt vesztett és sokszor meghasonlott lelkiségű felvidéki magyar ifjúságban. Sokan utat tévesztettek a kilátástalannak tűnő kisebbségi magyar világban. Világnézeti zavar és nemzeti tájékozatlanság nem egy esetben okozott belső meghasonlást a felnövekvő új magyar generáció soraiban.⁹

A kisebbségi sors tehát egyrészt nemzeti éleslátásra nevelt, másrészt azonban a nemzeti tudatferdülések veszélyeit is magában hordozta.

3. A csehszlovák hatalmi önkény és a magyar nemzeti önvédelem a köztársaság oktatáspolitikájában

A húszas évek közepére már senkinek nem maradtak illúziói a csehszlovák államhatalomnak a nemzeti kisebbségekkel szemben alkalmazott diszkriminatív oktatáspolitikája iránt. A helyzet azonban sem a német, sem a rutén, sem pedig a lengyel

nemzeti közösségek vonatkozásában nem volt annyira elszomorító, mint a magyarság esetében.

A húszas évek első felében beállt különböző változások után az évtized közepén – konkrétan az 1925/1926-os tanévben – a szlovákiai magyarságnak volt négy önálló középiskolája, nevezetesen Komáromban, Ipolyságon, Rimaszombatban és Pozsonyban (az Orsolya-rendi apácák tanítóképző intézete). Emellett volt még további négy teljes középiskolai tagozat szlovák és német tanintézetek mellett Pozsonyban, Kassán, Losoncon és Érsekújvárott. Három városban – „csonka” tagozatokként – megvoltak még a szlovákká változtatott iskolák kifutó magyar osztályai: Eperjesen, Rozsnyón és Léván. E három utóbbi városban azonban a szóban forgó 1925/1926-os tanévben végleg meg is szűnt a magyar középiskolai oktatás.¹⁰

A hatalom magyarellenes iskolapolitikája minden téren nyomon követhető volt. Az asszimilációs törekvés jelen volt mind az állami, mind a felekezeti tanügyi szervek tevékenységében. Ezen a téren azonban minden tanügyi hatóságon túltett egy militánsan magyarellenes társadalmi szervezet, a Szlovák Liga (Slovenská liga), amely a felvidéki magyarság körében méltán vált hírhedtté agresszív nacionalizmussával. A Szlovák Liga az iskolai szlovákosítást tekintette egyik fő küldetésének, és valóban nagy igyekezettel vette ki részét annak gyakorlati megvalósításából.

A Szlovák Liga a magyar községben gyakran már 4-5 „csehszlovák” telepés vagy állami alkalmazott – csendőr, pénzügyőr, postamester, vasutas, jegyző stb. – család gyermeke számára megszervezte a szlovák iskolát. A tanítás rendszerint modernül felszerelt iskolákban, többnyire csak néhány szlovák, esetleg cseh gyermekkel indult be. Ez önmagában véve még nem is lett volna sérelmes az őshonos helyi magyar lakosság szempontjából, ha ezt nem követte volna a magyar gyermekek fokozatos beédesgetése a szlovák iskolába.

A Liga-iskolák tanulóit a legtöbb helyen ingyen ellátták tankönyvekkel, esetenként még ruházattal is, sőt néha még ingyenes iskolai étkeztetést is biztosítottak számukra. Az anyagi előnyök és a látványos propaganda, a szegényebb sorsú – vagy a megalkuvóbb – „lélekvásárlás” nem mindig és nem mindenütt érte el célját, az évek múlásával azonban a Liga-iskolák működése a magyar falvakban egyre eredményesebbé vált. Térnyerésük rendszerint a magyar iskola gyengülését, számos esetben megszűnését vonta maga után.

A Szlovák Liga a harmincas évek közepéig Szlovákia területén összesen már 208 elemi népiskolát, polgári iskolát, valamint kisdédóvót hozott létre, túlnyomó többségükben magyar nyelvterületen. Nem egy 70-80%-ban magyar többségű község volt, amelyben ennek következtében a magyar iskola megszűnésére, esetenként erőszakos felszámolására is sor került.¹¹

A magyar középiskolák leépítésén belül különösen nagy gondot jelentett a magyar társadalom számára a tanítóképzés csaknem teljes felszámolása. A felvidéken mindössze egyetlen tanítóképző folytathatta munkáját, az Orsolya-rendi apácák római katolikus tanítóképző intézete Pozsonyban, amely évente átlag 40 oklevelet adott ki. A fiúk számára azonban ez a lehetőség sem volt meg.

Időközben a csehszlovák tanügyi kormányzat is belátta a magyar tanítóképzés illetően állapotának tarthatatlanságát, a felszámolt magyar pedagógusképzés újraindításáról azonban hallani sem akart. Mindössze az történt, hogy a minisztérium elrendelte: a Pozsonyi Csehszlovák Állami Koedukációs Tanítóképző Intézet mellett az

1924/1925-ös tanévtől hozzanak létre – a már meglévő szlovák mintájára – egy magyar nyelvű egyéves abiturienti tanfolyamot, évente legfeljebb 30 érettségizett fiú és 10 nő számára.

A magyar tanítótútnéplás gondjait azonban az egyéves abiturienti tanfolyammal nem lehetett orvosolni. Különösen férfitanítóknak volt érzékelhető a hiány. A tanügyi kormányzat végül engedélyezte, hogy a nevezett pozsonyi tanintézet mellett 1927 szeptemberétől magyar párhuzamos osztályt is szervezzenek.¹²

A felvidéki magyar középiskolák vonatkozásában a tárgyalt időszakban némi formális előrelépést jelentett a tanügyi kormányzatnak az az intézkedése, amelynek értelmében 1927. szeptember 1-jétől mind Pozsonyban, mind Kassán önálló tanintézetekké szervezték át az ottani magyar reálgimnáziumokat. Az 1927/1928-as tanévben Szlovákiában kialakult egy többé-kevésbé véglegesnek bizonyuló magyar középiskolai hálózat. Ebben a tanévben Szlovákia 9 középiskolájában folyt magyar nyelvű oktatás. A 9 tanintézetből azonban csak 6 volt valóságos iskola, 3 csupán szlovák tanintézetek mellett létező magyar tagozatként működött.

A magyar nyelvű szakoktatás terén a helyzet még ennél is elszomorítóbb volt. A felvidéki magyarságnak egyetlen középfokú képzést nyújtó szakiskolája sem volt. A kassai ipariskola szlovák törzssztyályai mellett engedélyeztek egy magyar tagozatot, amely azonban egyáltalán nem elégítette ki a felvidéki magyar társadalom igényeit. A magyar kereskedelmi szakiskolák is mind megszűntek. Igaz, a pozsonyi kereskedelmi akadémia mellett meghagytak egy magyar tagozatot, amelynek kapacitása teljesen elégtelennek bizonyult.¹³

A harmincas évek közepén kezdett megfigyelhetővé válni egy igencsak sajnálatos jelenség, nevezetesen az, hogy a magyar szülőknek egy bizonyos része már önként, saját szabad akaratából adta be gyermekét az államnyelvű iskolába. A kisebbségi lélektani folyamatok megfigyelői sok esetben döbbenet tapasztalták, hogy az anyanyelvi iskola mellett kifejtett propagandára a magyar lakosság egy része kezd érzéketlenné válni. Ez a jelenség pedig egyértelműen a nemzeti önfeladást jelentette. Az egyes magyar családok asszimilációja, identitásváltása rendszerint azzal kezdődött, hogy gyermekeiket már akkor sem járatták magyar iskolába, ha azt különben megtehették volna. Nagy szükség volt tehát az ellenzéki magyar politikusok, a sajtó, a magyar egyházi és közéleti személyiségek felvilágosító munkájára. Szóban és írásban – és nem utolsó sorban személyes példamutatással – ösztönözni kellett a magyar szülői társadalmat a kitartásra az anyanyelvi iskola mellett. „...az idegenajkú iskola elnemzetleníti a gyermeket” – hangsúlyozta az egyik jeles felvidéki nemzetpolitikus egyik előadásában. „Az idegennyelvű iskolában más kultúra lopózik a gyermek lelkébe. Nem ismeri meg saját múltját, történelmét, irodalmát. Mindaz, ami nemzeti érzést érzelmileg alátámaszthatná, nem jut el hozzá. [...] Nem fog tudni együttérezni népközösségével, felemás lesz, vagy a legelső alkalomkor, ha érdekei úgy kívánják, átpártol más nemzetiséghez.”¹⁴

Az ellenzéki magyar sajtótermékek ugyancsak megkülönböztetett figyelmet szenteltek az iskolaügyi problémáknak, az e téren elszenvedett magyar sérelmeknek, valamint az idegen iskola elnemzetlenítő hatásának. Az Egyesült Magyar Párt központi napilapja, a *Prágai Magyar Hírlap* például egy 1937. évi júniusi számában egész tablóját adta a legkirívóbb magyarelleses iskolaügyi visszaéléseknek. A lap főleg a következő hiányosságokra mutatott rá; megoldatlan a magyar tanárképzés, a ma-

gyar középiskolák egy része államnyelvű tanintézetek mellőzött tagozataként működik, a magyar iskolák élére is leginkább szlovák nemzetiségű igazgatókat neveznek ki, a magyar iskolák és tagozatok tantestületeit nagy előszeretettel töltik fel nem magyar nemzetiségű – sok esetben magyarul nem is tudó – pedagógusokkal, a magyar iskolák számára nem hoztak létre külön magyar tankerületeket magyar tanfelügyelőkkel, sőt magyar nemzetiségű tanfelügyelő kinevezésére még soha nem került sor, még a színtiszta magyar etnikai területen sem stb.¹⁵

A magyar pedagógus személyisége kezdettől fogva meghatározó tényezőjévé vált a kisebbségi létharcnak. Az államhatalom éppen ezért részesítette előnyben a „csehszlovák” nemzetiségű – esetleg magyar nemzeti szempontból már közömbös – tanárokat a magyar polgári és középiskolákban. A harmincas években azonban a szolgálatra jelentkező tanárok között már ott voltak azok a felvidéki magyar értelmiségi fiatalok, akik egyetemi, sőt már középiskolai tanulmányaikat is az impériumváltás után végezték. Ezek közül sokan szent küldetésnek érezték a tanári-tanítói hivatást, de a kisebbségi magyar társadalom is elvárta tőlük ezt a feladatvállalást.

„Kisebbségi magyar tanárnak lenni ma mindennél fontosabb küldetést, misszióvállalást jelent” – írta Esterházy Lujza grófnő, a politikus Esterházy János nővére a proházások *Új Élet* című folyóiratában 1936 decemberében. „Vajon elég erős lesz-e fiatal tanárgenerációnk hivatásérzete, hogy ezt a missziót öntudatosan vállalja és teljesítse? Ha nem lesz – ha hivatásos tanárok helyett csak ismeretközlő és kényelemszerető tucatemberek kerülnek katedráinkra –, akkor a kezeikből kikerülő meg nem nevelt ifjú értelmiségből hiányozni fog úgy az akarat, mint a képesség arra, hogy nemzettöredékünket a szétmállástól megóvja. Így hát igen nagy mértékben fiatal pedagógusainktól függ kisebbségi népünk élete, vagy további hanyatlása” – folytatta hivatásetikai fejtegetését az idézett szerző.¹⁶

A fiatal pedagógusok felé megnyilvánuló szakmai, nemzeti és erkölcsi elvárások tehát a maximálisak voltak. Mind a politikum, mind a tudományosság, mind a felvidéki magyar társadalom egésze a magyar pedagógusokban vélte megtalálni a nemzetmentő küzdelem leginkább hadra fogható közkatonaát. A tanügyi kormányzat, valamint az államhatalom minden rendű és rangú hatósága pedig éppen fordítva: a magyar iskolák tanítóitól és tanáraitól kívánták meg a legszigorúbban, hogy a Csehszlovák Köztársaság iránt hűséges és lojális alattvalókat neveljenek a magyar ifjúságból, olyan palántákat, akik már a kisebbrendűség alázatával viselik az apáikra kényszerített – és nekik is örökölni jutó – kisebbségi sorsot.

4. Kulturális autonómiát, öngazgatást vagy önrendelkezést?

Az 1938. esztendővel a Csehszlovák Köztársaság belépett fennállásának 20. esztendőjébe. E jubileumi év már beköszöntekor arra ösztönözte mind az államhatalom képviselőit, mind az ország egyes nemzeti közösségeinek vezetőit, hogy a múltat jól átgondolva, a jelent pedig alaposan megfontolva felkészüljenek a várható új európai fejleményekre, amelyek közeledte senki számára nem volt kétséges.

A *Prágai Magyar Hírlap* január 1-jei újszerű vezércikkében Szilassy Béla szenátor tekintette át a Csehszlovákiába erőszakkal bekebelezett felvidéki magyarság húsz évét. Szerinte az eltelt két évtized rendkívül súlyos veszteségeket hozott az elszakított magyar nemzet rész számára mind anyagi viszonylatban, mind lélekszámának

alakulásában. „Kisebbségi életünk számadásánál a nemzeti szolidaritás kifejlődését tekinthetjük egyetlen jelentős nyereségtételünknek, amelynek a jubiláris évben tiszta szívből örvendhetünk” – konstatálta Szilassy szenátor.¹⁷

A magyar ellenzéki sajtó hangvétele bizakodóbb volt, mint bármikor azelőtt az elmúlt húsz évben. „Mi két évtizede várunk az igazságos nemzetiségi modusz vivendi eljövételére” – volt olvasható az Egyesült Magyar Párt központi napilapjának 1938. február 5-ei szerkesztőségi vezércikkében. „Nemzeti öntudatunkban törhetetlenül, a jobb jövőben bizakodva várunk, mert hiszünk a történelmi fejlődés igazságosító erejében.”¹⁸

A magyar ellenzéki képviselők a prágai parlamentben is rendszeresen hallatták szavukat, és minduntalan rámutattak az államhatalom nemzetiségi politikájának elnyomó jellegére. Esterházy János képviselő például a költségvetési bizottság február 8-ai ülésén a magyarság tanügyi sérelmeit is számba vette. Többek között rámutatott, hogy a már öt év óta üresedésben lévő pozsonyi és prágai egyetemi tanszékek még mindig betöltetlenek arra alkalmas magyar tanárokkal, a tanfelügyelők között nincs egyetlen magyar sem, arról nem is beszélve, hogy a Szlovák Liga egyre másra nyitja meg iskoláit a színmagyar falvakban.¹⁹

A prágai nemzetgyűlés képviselőházának 1938. április 5-i ülésén Jaross Andor képviselő, az Egyesült Magyar Párt elnöke 12 pontba foglalva ismertette a magyarság politikai, gazdasági, szociális és kulturális követeléseit. E követelések 5. pontja foglalkozott az oktatásügy kérdéskörével.

„Követeljük, hogy az iskolákat és a népművelés minden intézményét a magyarság saját szervei útján, hitvallásos szellemben maga vezethesse és kezelhesse. Követeljük a hiányzó magyar iskolák sürgős pótlását. Követeljük a magyar nyelvterületen az elnemzetlenítést célzó, a Slovenská Liga által létesített csehszlovák népiskolák megszüntetését” – szögezte le a Jaross képviselő által előterjesztett kívánalmak 5. pontja. Közvetve azonban még a 10. és a 11. pont is kapcsolódott az oktatásügy jövőbeli elképzelt rendezéséhez. A 10. pont például a következő kardinális elvet fogalmazta meg: „Követeljük az elnemzetlenítés és ennek kísérletét szigorúan büntető törvény megalkotását.” A 11. pedig nemes egyszerűséggel így hangzott: „Követeljük Szlovákia és Kárpátalja autonómiáját.”²⁰

A magyar oktatásügy helyzetének méltányos rendezésére az államhatalom azonban az 1938. esztendőben sem mutatott hajlandóságot. Pedig ekkorra már általánossá vált annak kívánalma, hogy a hatalom biztosítson kulturális autonómiát az egyes nemzeti kisebbségek számára, mivel azok kulturális fejlődése csakis ennek keretében vélhető biztosítottnak. A magyar tanügyi szakemberek szerint a kulturális autonómia a köztársaság hatályos jogszabályainak következetes alkalmazásával minden nehézség nélkül életbe léptethető volna. Erre nem is lenne szükség új törvényekre, csupán az alkotmány betűit és szellemét kellene következetesen és jóindulatúan alkalmazni.

A csehszlovák államhatalom magyar iskolapolitikája azonban még 1938 folyamán, az ún. csehszlovákiai válság előtti hónapokban sem vált észszerűbbé. A tanügyi kormányzat és az alantasabb iskolaügyi hatóságok továbbra is mereven elzárkóztak a magyarság ez irányú kérelmeinek kielégítése elől. És ami leginkább irritálta a magyar társadalmat: a szlovák iskolaalapítási kísérletezések és próbálkozások a magyarok között még 1938 derekán is folyamatosan voltak.

Az iskolakérdés a különböző szintű és jellegű pártpolitikai megmozdulásoknak és rendezvényeknek is örökzöld témája volt. Ezt a kérdéskört az Egyesült Magyar Párt legfelsőbb vezetése is állandóan melegen tartotta. Nemcsak a prágai parlamentben és a párt hivatalos memorandumaiban volt róla szó, hanem az ellenzéki magyar sajtóban, valamint a párt körzeti, járási és helyi szervezeteinek közgyűlésein is.

Az Egyesült Magyar Párt lévai járási szervezete 1938. február 20-án tartotta rendes évi közgyűlését, amelyen maga Jaross Andor, a párt országos elnöke is megjelent. Az itt elhangzott politikai előadásában Jaross szolt a szerinte igencsak kívánatos szlovák–magyar kiegyezés és megbékélés feltételeiről is. „A megbékélést mi úgy képzeljük el, hogy minden nemzetiség a maga területén maga lesz az úr, és a magyarlakta vidékeknek visszaadják a magyar jelleget” – fejtegette az országos pártelnök. „A keresztény nemzeti fölfogás alapján becsülünk minden nemzetiséget. Ezeréves kapcsolataink vannak a szlováksággal, ezt a viszonyt nem akarjuk megrontani, de azt a becsületes szlovákok is belátják, hogy nincs szükség arra, hogy a magyar vidéket szlovák színre fessék át. Helytelen törekvés, ha valaki magyar falvakba, magyar gyermekek számára szlovák iskolákat akar betelepíteni” – fejtegette idézett lévai beszédében Jaross Andor.²¹

A magyar iskolákért folytatott küzdelem tehát szervesen illeszkedett bele a felvidéki magyar nemzeti közösség általános nemzeti önvédelmi harcába. Az iskolakérdés egyik sarkalatos pontja volt az Egyesült Magyar Párt általános politikai követelményrendszerének, de az egyes községek, városok és régiók szintjén is egyre gyakrabban kaptak nyilvánosságot a különböző iskolavédő, illetve iskolaállítási törekvések. Ezek kezdeményezői a legtöbb helyen az Egyesült Magyar Párt vezetői vagy helyi aktivistái voltak.

A csehszlovákiai magyarság számára 1938 nyarán még a köztársaságon belül kialakítandó nemzeti önkormányzat jelentette volna a megoldás kulcsát. Hogy ennek esetleges elérése után mi következett volna, arra nem könnyű – szinte lehetetlen – válaszolni. A felvidéki magyarság – sőt az egész Csehszlovák Köztársaság – további sorsa ekkor ugyanis már a nemzetközi nagyhatalmi politika függvénye volt. Csehszlovákia látszatra még egy szuverén állam benyomását keltette, rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy nem kerülheti el történelmi végétét.

Az 1938. év augusztusában a Csehszlovákiai magyar politikusok – nem akarván semmit elhamarkodni – egyelőre még az egykor Beneš által is beharangozott „keleti Svájc” kategóriájában látták célszerűnek gondolkodni. Augusztus második felében azonban a prágai kormány még mindig nem volt képes kellő mértékben tudatosítani a köztársaság pusztá állami fennmaradását is megkérdőjelező veszélyeket.

Pozsonyban 1938. augusztus 24-én összeült az Egyesült Magyar Párt törvényhozóinak közös klubja. Az ülésen határozatban mondták ki: a felvidéki magyarság a teljes nemzeti önkormányzat alapján áll, és ennek elérését tekinti legfőbb politikai célkitűzésének. A hatalom fülei azonban továbbra is süketek maradtak. Pedig az idő gyorsan múlt. Nyilvánvaló volt, hogy az állam felbomlása már csak idő kérdése. Mindezeket tudatosítva a magyarság politikai vezetői is elkészítették önrendelkezési deklarációjukat, amelyet az Egyesült Magyar Párt parlamenti klubja 1938. szeptember 17-ei pozsonyi ülésén elfogadott. „Adassék meg a lehetőség arra – szögezte le egyértelműen az idézett deklaráció –, hogy a magyar népcsoport népszavazás-

sal dönthesse el, miként kíván elhelyezkedni a közép-európai térségben”. E dokumentum azonban arra is nyomatékosan felhívta a figyelmet, hogy a felvidéki magyarság vezetői csakis békés eszközökkel, minden erőszakos megoldás kizárásával óhajtják elérni nemzeti céljaikat.²²

Az 1938. év nyarán és kora őszén a csehszlovák kormány mindenekelőtt az ország több mint hárommillió németiségének problémáival volt kénytelen foglalkozni. A cseh országrészek német lakossága ekkor már semmi kétséget nem hagyott az iránt, hogy a német többségű területek Németországhoz való csatlakozását óhajtja. Beneš számára azonban a Csehszlovák Köztársaság integritásának megőrzése mindennél előbbre való volt. A határ menti német etnikumú területek átengedését Németországnak – akár egy nemzetközileg ellenőrzött népszavazás útján is – megengedhetetlennek tartott. E területek megtartása azonban – az egyre inkább ingatag államalakulattá váló Csehszlovákia keretein belül – kilátástalanná vált. Végül az 1938. szeptember 29-re Münchenbe összehívott négyhatalmi konferencián Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország kormányfői kimondták Cseh- és Morvaország német többségű határ menti területeinek átcsatolását a szomszédos Németországhoz.²³

A köztársaság agóniáját siettetette és a belső káoszt növelte, hogy október 5-én Beneš köztársasági elnök lemondott államfői tisztségéről. Ekkorra már a szlovák autonómista, sőt önállósulási törekvések is egyre markánsabbakká váltak. Még be sem fejeződött a Szudéta-vidék német megszállása, amikor a szlovák politikusok – a Szlovák Néppárt kezdeményezésére – kimondták Szlovákia autonómiáját. A kényserhelyzetben lévő prágai kormány másnap elismerte az előző napi zsolnai határozatot, és Jozef Tisót kinevezte az autonóm szlovák kormány miniszterelnökévé.

A szudétanémet kérdés megoldása után a Csehszlovák Köztársaságban már senkinek sem lehettek kételyei az iránt, hogy rövidesen a csehszlovák–magyar országhatár is megváltozik. Az egész elcsatolt Felvidék felszabadulására nem lehetett ugyan számítani, az iránt azonban senkinek nem voltak kételyei, hogy a felvidéki magyarság túlnyomó többsége rövidesen ismét egyesülhet anyanemzetével. „Szemünk láttára íródik a történelem. [...] Új országhatárokat rajzol az idő” – állapította meg tényszerűen Boros Béla alsószeli tanító – a lap felelős szerkesztője – a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület hivatalos lapjának 1938. októberi számában. Az idézett vezércikkből kitűnt, hogy a felvidéki magyar pedagógustársadalom már javában készült a hazatérésre, elvégre – a szerkesztő okfejtése szerint – „a müncheni megállapodás alapján, mely vezérelvül a néprajzi szempontot jelölte ki, egyre bizonyosabbá válik, hogy az itteni magyar tanítóság a magyar néppel együtt új nemzeti határok közé kerül”.

Az 1938/1939-es tanév elején – tehát 1938 szeptemberében és októberében – a Felvidék magyarlakta területein egy fölöttébb érdekes folyamat vette kezdetét, nevezetesen az, hogy megindult a szlovák iskolák elnéptelenedése. Ez részben annak volt a következménye, hogy a müncheni események, valamint Szlovákia, majd Kárpátalja autonómiájának proklamálása után a cseh telepések és közalkalmazottak ezrével tértek haza a cseh országrészekbe, de az is közrejátszott ebben a folyamatban, hogy azon magyar szülők, akik addig bármilyen okból kifolyólag szlovák iskolába járatták gyermekeiket, gyorsan kezdtek újból szint váltani.

A *Magyar Tanító*, a Szlovenszkói Általános Tanítóegyesület folyóirata már 1938. szeptember 1-jén arról számolt be, hogy lám „a politikai események mintha olajat öntöttek volna a nemzeti öntudat szunnyadó paraszára”. Az oktatásügy vonatkozásában ez mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy mindenütt növekedett a magyar iskolába beíratott tanulók létszáma. Kassán például 200 fővel több tanulót íratottak be a helyi magyar elemi népiskolába, mint az előző tanévben. „Mindezek az eredmények és szimptomák mintegy szeizmográfszerű jelzései a nemzeti öntudat folytonos erősödésének” – konstatálta meglepedéssel az idézett cikk szerzője.²⁴

Az 1938. szeptember 29–30-i müncheni négyhatalmi döntőbírói határozat, majd Szlovákia autonómiájának kikiáltása október 6-án a legmerészebb magyar álmok gyors teljesülését ígérte. Az október 9-én beindult komáromi csehszlovák–magyar tárgyalások hatására a felvidéki magyarság eufóriában élt. Ez a megállapítás a magyar iskolákra is – mind a pedagógusokra, mind pedig a tanulóokra és szülőikre – teljes mértékben érvényesnek mondható. Ekkor – Boross Bélának, a *Magyar Tanító* felelős szerkesztőjének tanúsága szerint – „már senki és semmi nem állíthatott korlátokat a nemzeti szellem szabad megnyilvánulásának a felvidéki magyar iskolákban”. A magyar tanintézetek többségén már ott lengett a magyar zászló, tanítók és tanulók minden félelemérzet nélkül gyakorolták a magyar himnusz éneklését.²⁵

Vajon hogyan élték meg ezeket a várakozásteljes napokat és heteket a Felvidék zárt magyar etnikai tömbjének helységeibe szlovákosító szakadékkal telepített ún. Liga-iskolák? A komáromi tárgyalások megszakadása utáni napokban elkezdődött ezen iskolák tanszemélyzetének, valamint az iskolák ingóságainak kimenekítése a magyar etnikai területről. A Szlovák Liga Pozsonyban székelő Központi Igazgatósága október 19-én körlevélben kérte fel a magyarlakta területek tanfelügyelőségeit, hogy azok a Liga-iskolák vagyonát és ingóságait szállíttassák el a Magyarországhoz minden bizonnyal visszacsatolandó dél-szlovákiai magyar területekről az északibb szlovák vidékekre, ahol azok úgymond biztonságban lesznek.²⁶

A Felvidék magyarlakta területeinek felszabadulása ezután már nem sokat vártott magára. Szlovákia és Kárpátalja – amint azt már említettük – 1938 októberében tartományi autonómiát kapott, a magyar többségű területek sorsa azonban nemzetközi ügyként nagyhatalmi döntéssel rendeződött. A november 2-án kimondott bécsi nemzetközi döntőbírói határozat a Felvidék magyarlakta területének csaknem teljes egészét visszaadta Magyarországnak. A visszacsatolás néhány napon belül valóban meg is történt. A továbbra is kisebbségben maradó északi magyar nemzet-törödékek pedig rövidesen az 1939. március 14-én formálisan független állammá váló Szlovák Köztársaság alattvalója lett.

5. Felsőoktatás a Felvidéken a csehszlovák uralom alatt

Az 1918–19. évi katonai birtokbavétellel cseh fennhatóság alá került észak-magyarországi területeken az impériumváltás előtt több felsőoktatási intézet is működött. Ezek között voltak több évszázados múlttal rendelkező patinás tanintézetek, de olyan is akadt, amelyet közvetlenül a háború kitörése előtt alapítottak. Ilyen tanintézeteket négy felvidéki iskolaváros mondhatott magáénak: Selmecbánya, Eperjes, Kassa és Pozsony. Ezekben a városokban otthont lelt két jogakadémia, két evangé-

likus teológiai akadémia, egy bányászati és erdészeti főiskola, egy gazdasági akadémia, valamint egy tudományegyetem.

Az 1918–1919. évi impériumváltással a Felvidéken működő felsőoktatási tanintézetek sorsa is megpecsételődött. Egyes iskolák az események kényszerítő hatására a menekülést választották a csehek által megszállt városokból, de olyanok is voltak, amelyek helyben maradtak. Sorsukat azonban ezek sem kerülhették el. A berendezkedő csehszlovák államhatalom ugyanis a fennhatósága alá került volt magyarországi területeken semmi szín alatt sem volt hajlandó megtúrni a magyar felsőfokú képzést.

A Selmecebányai Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola nyitotta meg a menekülő felsőfokú tanintézetek sorát még 1918 decemberében. Ezt követték 1919 márciusában az Eperjesi Evangélikus Kollégium felsőoktatási részlegei, nevezetesen a Teológiai, valamint a Jogtudományi Kar. Három tanintézet a helyben maradást választotta. Ezek a következők: Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem, Kassai Állami Gazdasági Akadémia, Kassai Állami Jogakadémia. Az 1922. év nyarára azonban mindhárom tanintézet sorsa megpecsételődött, aminek következtében a Felvidék magyar felsőoktatás nélkül maradt.²⁷

Jegyzetek

1. Štefánek, Anton: Päťročná retrospektíva. In *Päť rokov školskej práce na Slovensku*. Redigovali Bohuslav Bezděk a Milan Janota. Bratislava, 1924, 8. p.; vö. Popély Gyula: *Erős várunk az iskola*. Pozsony, Madách-Posonium, 2005, 9. p.
2. Popély Gyula: i. m. 9–11. p.
3. Uo. 20–21., 44–47. p.
4. Uo. 88–89. p.
5. Slovenský národný archív Bratislava. Fond Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, kartón č. 92 – inv. č. 376. prez. XIV. 226. Odpis zprávy o protištátnej agitácii bratislavských študentov; Ęrettségi vizsgáktól eltiltott ifjak. *Komáromi Lapok*, 1921. július 28. 3. p.
6. Národní školy v republice Československé dle stavu dne 31. prosince 1921. *Československá statistika*. Svazek 6. Praha, 1923, 380., 412., 444. p.
7. Střední školy v republice Československé dle stavu koncem školního roku 1920/21. *Československá statistika*. Svazek 7. Praha, 1923, 20*–21*, 70. p.
8. Vö. Popély Gyula: i. m. 121–138. p.
9. Uo. 181–182. p.
10. Školy v republice Československé ve školním roce 1925/26. *Československá statistika*. Svazek 39. Praha, 1927, 40–45. p.
11. Vö. Gessay, Ignac: *Krátke dejiny Slovenskej Ligy na Slovensku od založenia po 1. okt. 1926*. Trnava, 1926, 3–5. p.; Gašparík, Ignac: Rozvoj slov. školstva menšinového na juhozápadnom Slovensku. In *Zlatá kniha Slovenska 1918–1928*. Sostavil a vydal Miloš Kolesár. Bratislava, 1929, 203–204. p.; Brestenský, Vojtech – Kolísek, Alojz: *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov Slovenskej ligy na Slovensku*. Bratislava, 1931, 32. p.
12. Intézetünk kezdetei. In *A Bratislavai Állami Magyar Koedukációs Tanítóképzőintézet értésítője az 1937–1938. iskolai évről*. Bratislava, 1938, 1. p.
13. Popély Gyula: i. m. 211–216. p.
14. Duka Zólyomi Norbert: A szlovenszkói magyar iskola helyzete. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járásí Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, 1937, 105. p.

15. Iskolaügyi panaszok. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. június 12. 1. p.
16. Esterházy Lujza: Hivatásérzet és hivatássetika a kisebbségi életben. *Új Élet*, 1936. 11. sz. 595–601. p.
17. Szilassy Béla: Jubileumi évbe lépünk. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. január 1. 1–2. p.
18. Jubilál egy elintézetlen kérdés. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. február 5. 1. p.
19. Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1938. IV. volební období. 6. zasedání. Příloha k těsnopisecké zprávě o 136. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé v Praze v úterý dne 8. března 1938, 44–47. p.
20. Mit kíván a kisebbségi magyar nemzet. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. április 8. 1–2. p.
21. Magyar gimnáziumot s a Garam és az Ipoly szabályozását követeli Léva és Zseliz magyarsága. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. február 24. 3–4. p.
22. Az Egyesült Párt válaszirata a közigazgatási reformtervre. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. augusztus 28. 2. p.
23. Vö. *Mníchov v dokumentech*. Praha, 1958, 267–272. p.; vö. Král, Václav: *Zářijové dny 1938*. Praha, 1971, 25. p.
24. (bb): „Fordulhat a szél...” *Magyar Tanító*, 1938. október, 593–594. p.
25. (bb): A „felvidéki szellem” és a magyar tanítóság. *Felvidéki Magyar Tanító*, 1938. december, 645–648. p.
26. Slovenský národný archív Bratislava. Fond Ministerstva školstva a národnej osvety 1938–1945. Kartón č. 2 – inv. č. 16. Evakuácia majetku Slovenskej ligy.
27. Popély Gyula: *Búcsú a főiskoláktól*. Pozsony, Madách-Posonium, 2005, 11–56. p.

GYULA POPÉLY

HUNGARIAN PUBLIC EDUCATION IN THE UPPER LAND 1918–1938

The study introduces the gradual reduction of the Hungarian public education in Czechoslovakia in the period of the two World Wars. The author states that by transforming the Hungarian teaching language schools into „Czechoslovak“ teaching language schools and by changing a big part of the original teachers a vast part of Hungarian pedagogues in the Upper Land became unemployed. In the 1921/22 school year there were totally 727 Hungarian teaching language elementary schools in Slovakia attended by 101 268 students. These were mainly denominational schools. At the end of the 1920/21 school year in Slovakia there were only four independent Hungarian secondary schools, further three secondary schools had Hungarian sections. The number of students attending the independent Hungarian secondary schools and the complete and broken Hungarian sections was only 4563. Beside the cancelling of secondary schools in a broader extent, cancellation of other secondary vocational schools also took place. From these, mainly the cancellation of pedagogical institutions meant an irreplaceable loss. To the end of 1920/21 school year only one school was remained of such character. By founding Czechoslovakia, even the fate of universities at the Upper Land was sealed.